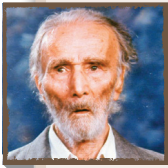

تهران پژوهی که از عراق آمد

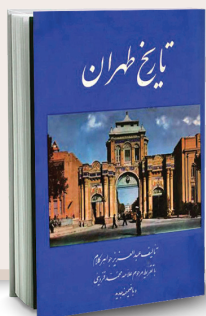
■ عبدالعزیز جواهر کلام (۱۳۶۵-۱۲۷۰)
 ■ کارویژه: تحقیق و پژوهش درباره اوضاع فرهنگی و اجتماعی تهران قدیم

کتاب «تاریخ طهران» یکی از نخستین منابع مکتوبی است که درباره تاریخ و پیشینه پایتخت نوشته شده و برخی پژوهشگران به آن رجوع می‌کنند. عبدالعزیز جواهر کلام، نویسنده و پژوهشگر ایرانی-عراقی نخستین کتاب را با موضوع تهران نوشته که این اثر با گذشت سال‌های نسبتاً طولانی هنوز هم مورد توجه محققان حوزه تهران‌شناسی است.

عبدالعزیز جواهر کلام از نوادگان شیخ محمدحسن نجفی «صاحب جواهر» بود که در دوره قاجار بنا به دلایل نامعلومی به ایران مهاجرت کردند. حمید ناصری، تهران پژوه، درباره مهم‌ترین تألیف عبدالعزیز جواهر کلام می‌گوید: «او در زمینه فقه و اصول آثار بسیاری دارد که ترجمه کرده و کتاب «تاریخ طهران» را هم نوشته که کتابخانه منوچهری سال ۱۳۵۵ آن را چاپ کرده است. به‌طور قطع تاریخ طهران جواهر کلام نخستین کتابی به شمار می‌رود که درباره تهران نوشته شده و به همین دلیل کتاب مهمی است. قبل از جواهر کلام برخی سیاحان خارجی در سفرنامه‌هایشان درباره تهران نوشته بودند و حمدالله مستوفی و اعتمادالسلطنه هم یادداشت‌هایی با همین مضمون داشته‌اند، اما جواهر کلام نخستین کتاب را نوشته است.»

جواهر کلام در کتاب «تاریخ طهران» اطلاعاتی درباره اوضاع تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و سرگذشت رجال نام‌آور تهران قدیم از قرن سوم هجری قمری تا پایان عصر ناصری ارائه داده است. حمید ناصری این کتاب را یکی از مهم‌ترین آثار مکتوبی می‌داند که با موضوع تهران به جا مانده است: «شیوه کار جواهر کلام مطالعاتی بوده و بخش مهمی از کتاب تاریخ طهران اقتباسی است. این کتاب در سوم تیرماه ۱۳۵۵ یعنی وقتی جواهر کلام ۵۵ سال داشته نوشته شده و چند نسخه بیشتر از آن باقی نمانده است.»

ناصر نجمی، سعید نفیسی و عبدالعزیز جواهر کلام جزو نخستین نویسندگانی به شمار می‌روند که درباره تاریخ و پیشینه تهران مطالبی منتشر کرده‌اند و تفاوت جواهر کلام با تهران پژوهان هم‌نسل خودش این بود که برای طرح هر ادعایی به نقل قول‌ها و منابع مکتوب و مستندات تاریخی رجوع کرده است. ناصری در این باره می‌گوید: «در صفحات نخست کتاب تاریخ طهران عکس به‌ار دوی کریم‌خان زند در حوالی حرم عبدالعظیم (ع) تعلق دارد. این سند نشان می‌دهد که احتمالاً قبل از دوره قاجار دوربین عکاسی وارد ایران شده بود و احتمال دوم این است که جواهر کلام که به کشورهای مختلف سفر می‌کرده این عکس را از سیاحان خارجی که به تهران آمده بودند گرفته است.»

پیشاهنگ پژوهش‌های علمی در گستره بکر پایتخت

■ دکتر حسین کریمان (۱۳۷۲-۱۲۹۲)
 ■ کارویژه: تألیف کتاب‌های مرجع تهران‌شناسی

در حوزه هویت تهران، ری، شمیرانات کرد: «استاد کریمان ۲ سال بعد از تدریس در مدارس تهران پاییز سال ۱۳۲۴ از تهران به قم و دبیرستان حکیم نظامی رفت و حضور در این شهر بهترین فرصت بود تا او از محضر درس آیات عظام بروجردی، سیدمحمد کوه کمره‌ای (حجت)، صدر، خوانساری، شریعتمدار استرآبادی و محمدصادق نصیری سرابی بهره‌مند شود و حاصل بازدید و مشاهده میدانی از کوچه به کوچه شهر قم، تهیه نقشه‌ای از این شهر بود که می‌توان آن را در امتداد جنس کارش در تهران پژوهی محسوب کرد.»

این تهران پژوه دربارۀ آثار و تحقیقات دکتر کریمان در حوزه تهران می‌گوید: «او نخستین کسی بود که در آثارش به‌ویژه کتاب‌هایی که درباره تهران نوشت از منابع علمی و میدانی استفاده کرد. همچنین در همه آثارش اطلاعات کامل اثر، از نام مؤلف، مترجم، مؤسسه نشر، چاپخانه، مراجع و منابع را کامل ذکر می‌کرد. کتاب‌ها و تألیفات او از مهم‌ترین و جامع‌ترین منابع تحقیقات پژوهشگران در حوزه تهران است.»

به گفته همایون عبدالرحیمی، ری باستان در ۲ جلد، آثار بازمانده از ری قدیم، قصران در ۲ جلد، تهران در گذشته و حال، عناوین کتاب‌هایی است که از جمله منابع معتبر تهران‌شناسی به یادگار مانده از نخستین پژوهشگر هویت کهنه پایتخت ما به حساب می‌آید.

وقتی از تهران و نخستین پژوهش‌های میدانی علمی برای ثبت هویت تهران یاد می‌کنیم، بی‌شک دکتر حسین کریمان از نخستین نام‌هایی است که پدیدار می‌شود. این استاد دانشگاه، نویسنده و پژوهشگر سرشناس تاریخ و جغرافیای تاریخی تهران، ری و شمیرانات در محله سادات روستای آهار در قصران شمیرانات متولد شد.

دکتر کریمان برای ادامه تحصیل در مقاطع ابتدایی و متوسطه راهی تهران شد و در رشته زبان ادبیات فارسی دانشگاه تهران تحصیلات تکمیلی را به پایان رساند. به گفته همایون عبدالرحیمی، تهران پژوه، این محقق برجسته کشور سفرهای مطالعاتی زیادی به کشورهای ژاپن، آلمان، انگلستان، اروپای شرقی و کشورهای عربی داشت و حاصل بازدیدهایش از مراکز علمی، فرهنگی و تاریخی چاپ یادداشت و سفرنامه‌هایی جالب در قطع جیبی است که به نوعی زمینه‌ای محسوب می‌شود برای بازساختن گرایش ممتاز او به کار کردن و کندو کاو در پیشینه پهنه تهران تاریخی.

عبدالرحیمی مهم‌ترین ویژگی دکتر کریمان را هم‌نشینی با علما و ادبای مطرح معاصر عنوان می‌کند و معتقد است همین رفاقت کمک فراوانی به سندیت و اعتبار علمی آثارش

پزشک زاده‌ای که طهران را تشریح کرد

■ سعید نفیسی (۱۳۴۵-۱۲۷۴)
 ■ کارویژه: تألیف کتاب تهران قدیم درباره هویت ۱۲۰۰ساله پایتخت

سعید نفیسی، نویسنده، روزنامه‌نگار، مترجم و محقق پرکار و عشق کتابی بود که شغل آبا و اجدادی‌اش پزشکی بود. او فرزند دکتر علی اکبر نفیسی ناظم‌الاطباء، جزو نسل اول استادان دانشکده حقوق و دانشکده ادبیات دانشگاه تهران بود. علیرضا زمانی، تهران پژوه، به بیان این توضیح درباره شروع فعالیت‌های این شاعر، مترجم و نویسنده اندیشمند تعریف می‌کند: «خانواده پدری او تا ۱۱ پشت همه پزشک بودند و نیای یازدهم حکیم برهان‌الدین نفیس بن عوض بن حکیم کرمانی بود. اما علاقه سعید او را به وادی نوشتن کشاند. او دوره ابتدایی را در مدرسه شرف پشت سر گذاشت و تحصیلات متوسطه را در مدرسه علمیه گذراند و در ۱۵ سالگی همراه برادرش به اروپا رفت و در نوشاتل سوئیس و دانشگاه پاریس تحصیلاتش را ادامه داد. او کار مطبوعاتی‌اش را با سردبیری مجله پر تو در سال ۱۳۰۱ شروع کرد، اما بعد از ۳ شماره، مجله تبدیل به روزنامه شد و نفیسی جوان از ادامه همکاری صرف‌نظر کرد و نویسندگی در مجله شرق را پی گرفت.» در میان آثار ارزشمندی که از این محقق برجسته برای نسل امروز به یادگار مانده است کتاب «تهران قدیم» موضوع سخن ماست. زمانی این کتاب را یکی از منابع مهم تحقیقاتی درباره پیشینه تهران می‌داند: «کتاب تهران قدیم به زبان ساده و روان با دیالوگ دوستانه یک معلم دبیرستان با خانواده دوستش شروع می‌شود و به مرور در دل این روایت، با زبانی ساده و موجز و گیرا به شرح چگونگی تحولات شهری و ماجراها و حوادث تاریخی، ویژگی‌های بناهای برجسته و برخی نکات ممتاز فرهنگی و هویتی شهر تهران، می‌پردازد. اگر بخواهیم جزئی‌تر به این اثر استاد نفیسی بپردازیم باید بگوییم که وجه تسمیه تهران، ریشه زبانی و تاریخی نام تهران، پیشینه ۱۲۰۰ساله تهران، حمله مغول و ویرانی ری، آثار بناهای تاریخی مشهور این شهر و زمان ساخت آنها، تهران در عصر صفوی، وسعت تهران در دوران متأخر، چندوچون انتخاب تهران برای پایتختی، توضیحاتی درباره ساختمان ارگ تهران، امامزاده‌های تهران و اطراف آن، توسعه شهری و ساخت بناهای عمومی، ساختمان‌ها و بناهای مشهور دولتی و خصوصی، مساجد تهران، میدان‌ها و معابر مشهور و شیوه زندگی مردم تهران از مهم‌ترین مواردی است که در این کتاب برای خوانندگان روایت می‌شود تا از این طریق تاریخ فراموش شده تهران بازگو شود.»

